

Tots Sants, la festa dels difunts

LYDIA OROBITG

Tots Sants inicia el cicle anual de la foscor i el fred. Després de l'estiu, on tot és abundor, ve la mort de la natura, els canvis d'hàbits.

Tot i ser una festa cristiana, sembla que l'origen, anterior al cristianisme, és la festa celta dels morts, anomenada Samhain. Per als celtes, l'any estava dividit en *el temps clar* i *el temps fosc*. Els dies del Samhain es corresponien a l'inici del temps fosc i era un període on la porta a les terres de l'altre món estava oberta i els morts podien entrar en contacte amb el món dels humans.

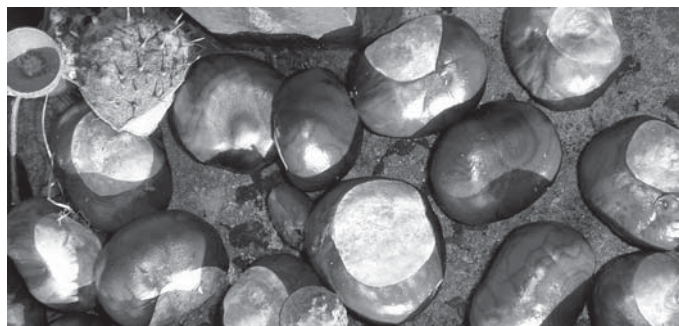
Com a festa cristiana s'origina a l'inici del segle VII, quan el papa Bonifaci IV, en comptes de fer enderrocar el Panteó de Roma (*pan theon*, o sigui el temple pagà de tots els déus), que Marc Agrippa havia fet construir en honor de Júpiter, el purificà i consagrà en honor de la Verge i de tots els màrtirs i disposà que cada any fos celebrada una festa en la diada de la seva dedicació.

Més tard, la festa s'estengué a tots els sants i Gregori IV fixà la data de la celebració l'1 de novembre. A finals del segle X li fou agregada, l'endemà, la commemoració dels fidels difunts. En realitat, Tots Sants fou un intent de cristianització de la festa cèltica dels morts, que s'esqueia en aquestes mateixes dates. Un segle després, els monjos de Cluny van formalitzar la festivitat creant un dia de *Commemoració dels Fidels Difunts*.

Aquesta festa sempre ha estat lligada a creences populars. Una d'aquestes és que a la nit de Tots Sants les ànimes dels difunts tornen a les cases on han viscut. Aquest dia, a partir de les dues del migdia, els difunts recents surten del purgatori per anar a retrobar-se amb els seus familiars. Si aquests estan tristos per la seva pèrdua, puguen directament al Cel, però si, per contra, els seus familiars els han oblidat, han de restar al purgatori, en espera d'un altre any o alguna altra circumstància que els en tregui.

Aquesta creença del retorn dels difunts, no va lligada a la por que inspiren els morts, ans al contrari. La creença del retorn dels difunts va lligada a la idea dels morts protectors. Sobre aquest aspecte, existeixen moltíssimes tradicions que han arribat fins als nostres dies: posar un plat més a taula, deixar un lloc buit per al familiar difunt, obrir les portes perquè passin les ànimes, no moure les coses pels racons, convençuts que eren els llocs de la casa on es quedaven les animetes. També hi ha moltes tradicions lligades al foc: posar un llum a la porta per guiar les ànimes, encendre el foc de la llar per escalfar-les, encendre espelmes en record dels difunts...

Però a part de les creences lligades als difunts, la diada de Tots Sants és també una festa gastronòmica: la castanyada. Dins dels

productes de tardor, la castanya i el moniato ocupen un lloc important. Tot i que, actualment, trobem molt poques castanyeres pels pobles i ciutats, antigament la castanyera era un personatge molt típic de veure pels volts de Tots Sants i fins Nadal. Actualment, és més normal trobar parades de castanyes que, els escolars, grups d'esplais i altres agrupacions organitzen amb la intenció de recaptar diners per a realitzar alguna activitat.

En molts pobles, era molt tradicional celebrar la castanyada a casa o al cafè, torrant castanyes al foc i coent moniatos, tot acompanyant-lo de mistela.

També era costum, en alguns pobles, fer una capta de castanyes i de llenya i celebrar-ho conjuntament. En els nostres temps, la castanyada, malgrat que se segueix celebrant a casa, també es fan celebracions populars organitzades per particulars o associacions.

L'origen del costum de menjar castanyes no és massa clar, però una interpretació popular el relaciona amb la tradició de tocar les campanes la nit de Tots Sants per recordar als fidels la necessitat de pregar per les ànimes dels difunts. Segons sembla, els campaners, després de fer repicar les campanes amb força durant una bona estona, reposaven i es menjaven un grapat de

Dites populars de Tots Sants

Entre Tots Sants i Nadal pluja i vent faran prou mal
 // Per Tots Sants, castanyes, i cargols amb banyes
 // El raïm penjat fins a Tots Sants, s'ha de menjar de dos en dos grans, de Tots sants enllà, de gra en gra //
 De Tots Sants a Sant Martí, onze dies i un matí //
 De Tots Sants, capes i mocadors grans. // Per Tots Sants, els camps verds i els cims blancs //
 De Tots Sants fins a Nadal, el flequer perd son cabal //
 Per Tots Sants, desa el vano i treu els guants. //
 Sagnies per Tots Sants, salut per tot l'any //
 Per Tots Sants, caçador, plega els rams //
 Per Tots Sants, ni llenrisca ni glans //
 Per Tots Sants, tots els vins són sans //
 Per Tots Sants i pels Morts, si sembres blat colliràs escardots

castanyes o qualsevol altra fruita del temps, acompanyat amb un traguinyol de vi. Moltes vegades els campaners no estaven sols, els acompanyava molta gent disposada a compartir aquest ressopó. És d'aquesta manera que potser va néixer una tradició que ja s'havia generalitzat a la fi del segle XVIII.

Lligades a la festa de la castanyada hi trobem algunes danses. Joan Amades explica que per la Conca del Segre es feia la castanyada en comú. Es feia una gran foguera a la plaça i la fadrinalla ballava el *ball de la castanya*. Les parelles ballaven sense agafar-se. És probable que aquest ball constitueixi una resta d'alguna cerimònia litúrgica precristiana relacionada amb el culte als déus manes o a les divinitats lars¹, que encarnaven l'essència dels avantpassats.

Un altre dels productes gastronòmics tradicional que se sol menjar en aquesta festa són els panellets. Els panellets estan fets bàsicament amb ametlla, sucre i rovell d'ou. També s'hi pot afegir una part més o menys gran de moniato o patata. N'hi ha de molts tipus: coberts de pinyons, de coco, de xocolata, amb codony...

Segons Joan Amades, en algunes poblacions era típic fer una rifa de panellets. Els cafès preparaven taules molt ben parades, amb plats plens de panellets i fruita confitada, tots ben embolicats i anaven rifant-los. També els pastissers organitzaven les seves rifes i, rifaires particulars a Barcelona, posaven les seves taules en diferents indrets de la ciutat per rifar plats de panellets i pollastres, utilitzant cartes com a mitjà d'efectuar el sorteig. Actualment, la ciutat de Reus encara manté aquesta tradició i les rifes són organitzades per diferents associacions.

L'origen dels panellets com a menjar característic de la diada de Tots Sants sembla que pot tenir l'origen en els àpats funeraris. En alguns indrets, la gent portava els panellets a l'església en cistells i se'ls menjava dins el mateix temple en comunitat. En les poblacions de la Catalunya vella, hi havia el costum de celebrar una menjada després de la mort d'algun familiar. Aquest menjar tenia un caire ritual en la forma de parar la taula, la distribució dels comensals i els menjars que s'hi donaven.

També la festa de Tots Sants ha anat lligada al teatre. Durant aquestes dates, en molts teatres, s'hi ha representat el *Don Juan Tenorio* de José Zorrilla, atès el paper protagonista dels difunts en l'argument. L'obra va ser publicada l'any 1844 i va adquirir tal popularitat que, durant la segona meitat del segle XIX, es representava a la majoria de teatres de les grans ciutats, prop de l'u de novembre.

Joan Amades explica que, a Reus, s'havien fet representacions al carrer del *Don Juan Tenorio*. Al vespre de Tots Sants es representava a la llum de les torxes i les atxes. S'intentava representar en un espai poc il·luminat perquè fos el més espectacular possible. A més dels propis personatges de l'obra, hi havia entre la colla un bon nombre de fantasmes que feien unes quantes passades tot sols, de manera que venien a ser com una dansa de morts. D'aquí sorgí, segons Joan Amades, el ball de la mort. La mort anava a cercar el rei, el bisbe, l'usurer, la jove, el pagès vell i la malalta, que l'accepten o la refusen, però acaben inevitablement emportats per ella. El ball de la mort es representava

per les places del nucli antic de la ciutat en el transcurs d'una processó d'ànimes. Els participants portaven un llençol o tela blanca al damunt i la cara tapada amb un vel negre, una torxa o ciri a la mà.

Podem afirmar, doncs, que la Festa de Tots Sants és una festa molt rica i que val la pena mantenir viva. És una llàstima que, la globalització ens porti a oblidar les nostres tradicions i a adoptar-ne d'altres països, ja que els costums populars són els que defineixen les nostres arrels.

Cançó de picar fusta

Marrameu torra castanyes
a la voreta del foc;
ja n'hi peta una als morros,
ja en tenim Marrameu mort.

Pica ben fort,
pica ben fort,
que piques fusta,
pica ben fort.

Marrameu i Marrameua,
s'embolica amb un llençol!
feia veure que era un home
i era una fulla de col.

Pica ben fort,
pica ben fort,
que piques fusta,
pica ben fort.

Marrameu ja no s'enfila
per terrats ni per balcons,
que té una gateta a casa
que li cus tots els mitjons.

Pica ben fort,
pica ben fort,
que piques fusta,

El conte del campaner borratxo

Conten d'un campaner que, per aquests dies, sempre bevia massa i tocava sense cap respecte ni mirament. Un any, en sortir de casa seva va adonar-se, que una ombra blanca proveïda d'un fanalet el seguia. Tot espantat, va voler despistar-la tombant per carrers i carrerons, però va ser inútil. L'ombra va seguir el campaner fins a l'església i va esperar-lo mentre ell tocava. En baixar, li va manar que la seguís. L'ombra va conduir el campaner al bosc i li va donar una destrall perquè aterrés un arbre, amb la fusta del qual li va fer construir un taüt. "Aquest taüt és el teu" li va dir. Després el va dur al cementiri i li va fer cavar una fossa. "Aquesta fossa és la teva" li va dir. Tot seguit el va dur al campanar i el va penjar de la corda de la campana, la qual va començar a tocar a morts. "Aquest toc és el del teu enterrament". L'endemà van trobar el campaner mort dins del taüt que ell mateix s'havia fet i a la fossa que s'havia cavat.